

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ

Давидюк Р. П.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Степана Бандери, 12, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0003-0485-5121
davrus63@gmail.com*

Старжець В. І.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії
Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
вул. Степана Дем'янчука, 4, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0001-6807-0935
starzhets92@gmail.com*

Ключові слова: вища освіта, студенти, вчителі історії, навчально-дослідницька діяльність, методи навчання, професійна підготовка, Нова українська школа.

У статті розглянуто сутність навчально-дослідницької діяльності в закладах вищої освіти, особливості застосування цього підходу до організації освітнього процесу. Проаналізовано дослідницьке навчання як дієвий засіб формування професійних компетентностей у студентів історичних спеціальностей.

Метою дослідження є аналіз можливостей використання методів дослідницького навчання щодо формування у майбутніх вчителів історії готовності до професійного вирішення завдань сучасної української школи.

У процесі дослідження розкрито актуальність використання навчально-дослідницької діяльності як важливої передумови становлення конкурентоспроможного фахівця. Проаналізовано сутність та реалізацію дослідницького підходу в методичній літературі та наукових публікаціях останніх років. Визначено методичні підходи до використання прийомів дослідницького навчання на лекційних та практичних заняттях в процесі підготовки майбутніх учителів історії. Розглянуто науково-дослідну роботу студентів як окремий вид організації дослідницького навчання, що здійснюється в межах закладів вищої освіти. Визначено основні форми такої роботи студентів історичних спеціальностей.

Охарактеризовано головні труднощі, які виникають під час організації навчально-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти, мотивації та готовності студентів до такого виду діяльності. Доведено, що організація дослідницького навчання майбутніх вчителів історії є важливим чинником вдосконалення професійної підготовки таких фахівців у закладі вищої освіти.

Констатовано, що використання активних методів навчання в освітньому процесі дає змогу реалізовувати особистісно орієнтований підхід, розширює обсяг знань, умінь та навичок студентів, сприяє формуванню ініціативності, творчості, спонукає до самостійних пошуків. Комплексне застосування дослідницького навчання та наукової роботи студентів-істориків забезпечує фахове опанування спеціальністю та здатність

застосовувати теоретичні знання у практичних ситуаціях. Крім того, саме дослідницьке навчання є важливою технологією формування критичного мислення, активної життєвої позиції та національної самосвідомості студентської молоді.

ORGANIZATION OF RESEARCH LEARNING IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF HISTORY

Davydiuk R. P.

*PhD hab. (History), Professor,
Professor at the Department of History of Ukraine
Rivne State Humanities University
Stepan Bandera str., 12, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0485-5121
davrus63@gmail.com*

Starzhets V. I.

*PhD (History),
Associate Professor at the Department of History, Theory of State and Law and Philosophy
Private Higher Educational Establishment "Academician Stepan Demyanchuk International
University of Economics and Humanities"
Stepan Demyanchuk str., 4, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6807-0935
starzhets92@gmail.com*

Key words: *higher education, students, history teachers, educational and research activities, teaching methods, professional education, New Ukrainian School.*

The article examines the essence of educational and research activities in institutions of higher education, the peculiarities of the application of this approach during the organization of the educational process. Research training as an effective means of forming professional competences among students of historical specialties is analyzed. The purpose of the study is to analyze the possibilities of using methods of research learning in the formation of future teachers history of readiness to professionally solve the tasks of the modern Ukrainian school. The research revealed the relevance of using educational and research activities as an important prerequisite for becoming a competitive specialist. The essence and implementation of the research approach in methodical literature and scientific publications of recent years are analyzed. Methodical approaches to the use of research teaching methods in lectures and practical classes in the process of training future history teachers have been determined. The research work of students is considered as a separate type of organization of research training, which is carried out within higher education institutions. The main forms of such work of students of historical specialties have been determined. The main difficulties that arise during the organization of educational and research work of students of higher education, motivation and readiness of students for this type of activity are characterized. It has been investigated that the organization of educational and research activities of future history teachers is an important factor in improving the professional training of such specialists in a higher education institution. It has been established that the use of active learning methods in the educational process makes it possible to implement a personally oriented approach, expands the scope of knowledge, abilities and skills of students, promotes the formation of initiative, creativity, encourages independent searches. In addition, research

Постановка проблеми. Сучасні політичні, соціально-економічні та культурні відносини спонукають людину виявляти активну життєву позицію, мобільність та самостійність. Ринок праці вимагає конкурентоспроможних працівників з високим рівнем професіоналізму. Одним з важливих завдань реформування вищої школи є підготовка майбутнього фахівця як особистості, здатної приймати відповідальні рішення, критично мислити та самореалізовуватися. Отже, йдеться про формування предметних та життєвих компетентностей.

В умовах швидкого зростання обсягів суспільної інформації, інтенсивного оновлення наукових знань актуалізується потреба якісно нового навчання фахівців гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти. Розвиток у майбутніх учителів історії компетентності щодо самостійної організації навчального процесу на основі дослідницького підходу є важливою складовою частиною їхнього професійного становлення.

Формування Нової української школи передбачає створення системи освіти, яка даватиме учням не тільки знання, але й уміння застосовувати їх у повсякденному житті, школу, в якій розвиватимуть критичне мислення, заохочуватимуть експериментувати та не боятися висловлювати власну думку [1, с. 7]. Це спонукає впроваджувати інноваційні методи в освітній процес майбутніх вчителів історії.

Підготовка кваліфікованих спеціалістів у закладах вищої освіти України потребує активного залучення здобувачів до навчально-дослідницької діяльності (НДД), яка є важливим чинником вдосконалення фахового рівня випускників історичних спеціальностей [2, с. 248]. Оволодіння основами теорії, методології, технології наукового пізнання та їх використання в суспільній практиці дасть змогу випускникам закладів вищої освіти швидко включитися у професійну діяльність. Такі вміння сприятимуть адаптації до сучасних вимог реформування Нової української школи, успішній реалізації себе в педагогічній та науковій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових публікаціях та методичній літературі останніх років реалізації дослідницького підходу приділяється значна увага. Сутність навчально-дослідницької діяльності та особливості її впровадження в освітній процес вищої школи вивчали С. Вітвицька [3], Н. Гончарова [2], О. Попадич [4], І. Прокопенко, В. Євдокимов [5]. Європейський досвід щодо навчання на дослідницькій основі проаналізувала у своїй праці Р. Павлюк [6]. Важ-

ливими є дослідження щодо впровадження методів дослідницької діяльності стосовно підготовки студентів педагогічних спеціальностей таких учених, як Т. Скорик [7], М. Дяченко-Богун [8], В. Тушева [9; 10], О. Повідайчик, М. Повідайчик, М. Герич [11]. Основи науково-дослідної роботи студентів гуманітарного профілю викладені в навчальному посібнику за авторства В. Яремчука [12]. Однак все ще не достатньо апробованим залишається питання застосування дослідницького підходу в процесі підготовки майбутніх вчителів історії.

Мета статті полягає в аналізі можливостей використання методів дослідницького навчання щодо формування в майбутніх учителів історії готовності до професійного вирішення завдань сучасної української школи.

Виклад основного матеріалу. У процесі НДД студентів велику роль відіграє формування певного стилю мислення – наукового. Його становлення не тільки відбувається як цілісне уявлення про наявну дійсність, але й впливає на особистість студента, який усвідомлюватиме науковий стиль мислення як важливу ключову компетентність. Педагог В. Тушева вважає, що до елементів наукового стилю мислення можна віднести системність, динамізм, цілісність, концептуальність, проблемність, аргументованість, доказовість, інтуїтивність, логічність, проєктність і прогностичність [9, с. 437]. Очевидно, що не тільки озброєння студентів системою предметних фахових знань, але й формування наукового стилю мислення є необхідною передумовою розвитку наукового світогляду майбутніх вчителів історії.

Формуванню дослідницьких умінь і навичок самостійної, творчої діяльності у студентів історичних спеціальностей сприятиме широке використання дослідницького та проблемного підходів в освітньому процесі. Погоджуємося з думкою О. Попадич про те, що «у студентів так формується уявлення про дослідження не просто як про набір приватних когнітивних інструментів, що дають змогу продуктивно вирішувати пізнавальні завдання, але й як про спосіб контакту з навколишнім світом і навіть ширше – як стиль життя» [4, с. 224]. Тому сучасний освітній процес має базуватися не лише на фрагментарному включенні методів активного навчання в педагогічну практику, але й на цілеспрямованій роботі з розвитку дослідницьких компетентностей у студентів різних спеціальностей.

Якісній професійній підготовці майбутніх вчителів історії сприятиме залучення цілої низки

методів активного навчання, які спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, творчо-пошукової діяльності студентів, а також змінам моделі викладача, який стає організатором та фасилітатором. Адже сутність дослідницького підходу полягає у створенні викладачем дискусійних ситуацій та організації процесу їх розв'язання. Цей стиль навчання передбачає таку послідовність: створення і аналіз проблемних ситуацій; формування проблемних запитань; пошук способів вирішення проблеми шляхом висування гіпотез, їх доведення або спростування; підведення підсумків та рефлексія [7, с. 108]. Для забезпечення розвитку дослідницьких навичок студентів-істориків особливу увагу варто приділяти проблемним лекціям та практичним заняттям, які активізують дослідницький процес пізнання і сприятимуть залученню майбутніх фахівців до системних активних пізнавальних дій.

Під час розроблення структури проблемних лекцій (лекція-діалог, лекція-дискусія, бінарна лекція, лекція-візуалізація, лекція-прес-конференція) педагогами давно використовуються активні та інтерактивні методи пояснення теоретичного матеріалу [10, с. 283]. Відповідний досвід потрібно закріплювати практичними заняттями проблемного характеру у формі співпраці студентів і викладача: бесідами, диспутиами, інтерактивними методами, дидактичними іграми тощо. В організації практикумів на дослідницькій основі провідними виділяють такі методики: проєктні роботи; проблемно-пошукові завдання; кейс-методи; мозковий штурм; дидактичні ігри; опитування (анкетування, інтерв'ю); прес-конференція, дискусія; презентація результатів дослідження [6, с. 160]. Найбільш дієвими типами практичних занять, що сприяють формуванню дослідницької культури студентів вищої школи, є семінари-дискусії, семінари-дослідження і проєктна діяльність.

Розглянемо деякі методи активного навчання, які дають змогу найбільш повно й ефективно реалізувати дослідницький підхід під час виконання практичних занять студентами історичних спеціальностей.

Мозковий штурм – метод, розроблений Алесом Осборном, що передбачає розподіл між учасниками генеративної і виконавчої функцій. Метод спрямований на стимулювання інтелектуального та творчого потенціалу студентів, організацію колективної мисленнєвої діяльності щодо пошуку нешаблонних шляхів вирішення проблем [7, с. 108]. Учасники генерують максимальну кількість ідей, від простих до складних, не критикуючи одне одного. Процедура організації і проведення мозкового штурму базується на мак-

симальному виявленні творчого потенціалу студентів-дослідників та взаємодії аудиторії у процесі колективного пошуку оригінальних ідей.

Основу методу розв'язання дослідницьких завдань (пошукового) становлять два аспекти: з одного боку, формування системного, аналітичного мислення студентів, з іншого – навчання технологій вирішення поодиноких або комплексних суперечностей, незалежно від їх предметних галузей. Цей метод навчання вимагає не лише сформованості вмінь студентів щодо конструктивного вирішення певних проблем-суперечностей, але й здатності бачити ці процеси-суперечності [5, с. 134].

Метод проєктів є одним з провідних активних методів навчання. В його сутність закладено розвиток критичного мислення, пізнавальних і пошукових навичок студентів, уміння самостійно організувати свій освітній процес, орієнтуватися в інформаційному просторі. Дидактична мета досягається через детальне опрацювання проблеми, яка має завершитися практичним результатом [8, с. 76]. Зокрема, цей метод позитивно зарекомендував себе під час вивчення дисципліни «Дискусійні питання історії України». Студенти здійснюють краєзнавчі дослідження щодо радянського тоталітарного режиму через призму історій репресованих жителів Рівненщини. Для багатьох це стає предметом подальших наукових пошуків та проведення власних ґрунтовних наукових досліджень.

Дидактична гра (рольова, ділова, організаційно-діяльнісна) дає змогу відтворити ситуації творчого професійно-педагогічного пошуку. Проведення дидактичної гри передбачає розгортання імітаційної моделі, яка відтворює умови майбутньої педагогічної діяльності. Організація дидактичних ігор базується на таких принципах: імітація конкретних умов професійної діяльності; ігрове моделювання змісту і форм; спільна діяльність, що реалізується в системі суб'єкт-суб'єктних відносин задля вирішення проблеми; активність учасників, висловлювання студентами власної точки зору; проблемність змісту, закладання в ґрунзики навчально-дослідницьких завдань у формі конкретних педагогічних ситуацій [5, с. 135].

Завдяки методам активного навчання відбуватиметься перехід від організації навчального процесу викладачем до самоорганізації цього процесу тими, хто навчається.

Особливе місце в структурі наукової культури посідає рефлексія. Її необхідно розглядати як окремий, специфічний вид дослідницької діяльності, що допомагає студентові усвідомлювати, проєктувати і прогнозувати свою пізнавальну й навчально-дослідницьку роботу [9, с. 437]. Постійний самоаналіз не лише формує систему

наукового й методологічного знання, але й сприяє творчому розвитку особистості. Тому одним з важливих завдань майбутніх вчителів історії є опанування методами рефлексивного мислення та їх активне застосування в професійній діяльності.

Окремим аспектом організації дослідницького навчання є науково-дослідницька робота (НДР) майбутніх вчителів історії, яка здійснюється у закладах вищої освіти під керівництвом досвідчених вчених. Основні форми такої роботи студентів історичних спеціальностей.

НДР як частина навчального процесу – підготовка курсових та кваліфікаційних (бакалаврських, магістерських) досліджень. Вона є обов'язковою для виконання, оскільки передбачена навчальними планами ЗВО. Захист кваліфікаційної роботи є важливою умовою здобуття студентом певного рівня вищої освіти [12, с. 6].

НДР студентів-істориків, що здійснюється поза навчальним процесом, зокрема: робота у наукових товариствах, гуртках, секціях, студіях, дискусійних клубах; написання доповідей, тез, статей, інших досліджень; участь студентів у виконанні наукових проєктів кафедр чи інших структурних підрозділів в рамках співпраці із закладами освіти та культури, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування [12, с. 6]. Також дієвим є залучення здобувачів до проведення заходів виховного характеру [2, с. 253]. Налагодження дослідницької роботи студентів поза межами навчального процесу вимагає високих професійних та організаторських навичок професорсько-викладацького складу. Водночас це не тільки вдосконалив здобуті під час навчання знання, але й дозволить застосовувати їх на практиці. Для частини здобувачів така активність стає стартовим майданчиком до подальшої професійної наукової діяльності.

На наш погляд, головною проблемою в організації навчально-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти є диференційований рівень мотивації студентів до такого виду діяльності. С. Вітвицька виділяє чотири рівні готовності студентів до дослідницького навчання: *дуже низький рівень*, характерний для студентів у яких основним мотивом виконання завдань є необхідність отримати оцінку; *низький рівень*, притаманний здобувачам, які поверхнево усвідомлюють сутність проблеми, а ініціатива в організації дослідницької роботи належить викладачеві; *достатній рівень*,

що передбачає наявність інтересу до пошукової роботи, середнього або високого розвитку творчих можливостей, знання основ дослідницької діяльності, без самостійного визначення всіх її ключових ознак; *високий рівень* готовності, який передбачає потужну мотивацію до навчально-дослідницької діяльності, високий рівень творчих можливостей, детальне знання сутності наукової роботи і вміння самостійно виявляти всі її характерні ознаки, володіння основними формами і методами організації дослідницької роботи [3, с. 170].

Впровадження інноваційних технологій, форм і методів навчання дає змогу розвивати стійку мотивацію студентської молоді до освоєння основних аспектів професійної діяльності, формувати ключові компетентності, сприяти підготовці конкурентоспроможного фахівця [11, с. 100]. Реалізована в комплексі навчально-дослідницька та наукова робота студентів забезпечує вирішення таких завдань: формування історичного світогляду здобувачів, прискорене опанування спеціальністю; оволодіння методологією наукового дослідження; здатність застосовувати теоретичні знання у практичних ситуаціях; виховання навичок самостійної пошукової діяльності; розширення світогляду і наукової ерудиції здобувачів вищої освіти.

Висновки і перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Організація навчально-дослідницької діяльності майбутніх вчителів історії є важливим чинником вдосконалення професійної підготовки таких фахівців у закладі вищої освіти. Використання проблемних та інтерактивних методів навчання в освітньому процесі дає змогу реалізовувати особистісно орієнтований підхід, розширює обсяг знань, умінь та навичок студентів, сприяє формуванню ініціативності, творчості, спонукає до самостійних пошуків. Крім того, саме дослідницьке навчання є важливою технологією формування критичного мислення, активної життєвої позиції та національної самосвідомості студентської молоді.

Використання дослідницького підходу в процесі підготовки майбутніх вчителів історії є надзвичайно актуальним. Подальших досліджень потребує розроблення широкого комплексу форм і методів організації та підвищення мотивації здобувачів вищої освіти щодо використання цього виду навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН України, 2016. 35 с.
2. Гончарова Н. Методика викладання історії у вищій школі: навчальний посібник. Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. 328 с.

3. Вітвицька С. Готовність студентів до науково-дослідної діяльності як чинник формування творчої особистості. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*: збірник наукових праць. Рівне: МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2008. С. 168–170.
4. Попадич О. Дослідницьке навчання як засіб формування виробничих функцій майбутнього педагога вищої школи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. № 1. С. 223–226.
5. Прокопенко І., Євдокимов В. Педагогічні технології: навчальний посібник. Харків: Колегіум, 2006. 224 с.
6. Павлюк Р. Навчання на дослідницькій основі: європейські підходи до його характеристики. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 1–2. С. 155–167.
7. Скорик Т. Методи проблемного навчання як шлях підвищення якості освіти у вищих навчальних закладах. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 144. С. 107–109.
8. Дяченко-Богун М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 14. С. 74–79.
9. Тушева В. Теоретичні основи формування науково-дослідницької культури студентів в системі вищої педагогічної освіти. *Вища освіта України: теоретичний і науково-методичний часопис*. 2010. Вип. 38. Т. 1. С. 435–439.
10. Тушева В. Технологічні аспекти формування науково-дослідницької культури майбутнього вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2012. № 4 (22). С. 280–289.
11. Повідайчик О., Повідайчик М., Герич М. Залучення студентів до науково-дослідницької діяльності з перших курсів як педагогічна умова формування конкурентоздатних фахівців. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 20. Т. 2. С. 97–100. <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-2-20>.
12. Яремчук В. Основи науково-дослідної роботи студентів: навчальний посібник для студентів факультетів гуманітарного профілю. Острого: Національний університет «Острозька академія», 2012. 56 с.

REFERENCES

1. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly (2016). [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. Kyiv: MES of Ukraine. 35 p.
2. Honcharova N. (2009). Metodyka vykladannya istorii u vyshchii shkoli: navchalnyi posibnyk. [Methodology of teaching history in higher education: study guide]. Kharkiv, Sheinina O. V. 328 p.
3. Vitvytska S. (2008). Hotovnist studentiv do naukovo-doslidnoi diialnosti yak chynnyk formuvannya tvorchoi osobystosti [Readiness of students for research activities as a factor in the formation of a creative personality]. *Psykhologo-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ: zbirnyk naukovykh prats*. Rivne: MEFU im. akad. S. Dem'ianchuka, 2008. P. 168–170.
4. Popadych O. (2017). Doslidnytske navchannia yak zasib formuvannia vyrobnychykh funktsii maibutnoho pedahoha vyshchoi shkoly [Research training as a means of forming the production functions of a future teacher of a higher school]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: "Pedahohika. Sotsialna robota"*. Vol. 1. P. 223–226.
5. Prokopenko I., Yevdokimov V. (2006). Pedahohichni tekhnolohii: navchalnyi posibnyk [Pedagogical technologies: educational manual]. Kharkiv: Kolehium. 224 p.
6. Pavlyuk R. (2017). Navchannia na doslidnytskii osnovi: yevropeiski pidkhody do yoho kharakterystyky [Learning on a research basis: European approaches to its characteristics]. *Osvitohichnyi dyskurs*. Vol. 1. P. 155–167.
7. Skoryk T. (2017). Metody problemnoho navchannia yak shliakh pidvyshchennia yakosti osvity u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Methods of problem-based learning as a way to improve the quality of education in higher educational institutions]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky*. Vol. 144. P. 107–109.
8. Dyachenko-Bogun M. (2014). Aktyvni metody navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Active methods of learning in a higher educational institution]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Serii: Pedahohichni nauky*. Vol. 14. P. 74–79.
9. Tusheva V. (2010). Teoretychni osnovy formuvannia naukovo-doslidnytskoi kultury studentiv v systemi vyshchoi pedahohichnoi osvity [Theoretical foundations of the formation of scientific and research culture of students in the system of higher pedagogical education]. *Vyshcha osvita Ukrainy: teoretychnyi i nauково-metodychnyi chasopys*. Vol. 38. P. 435–439.

10. Tusheva V. (2012). Tekhnolohichni aspekty formuvannia naukovo-doslidnytskoi kultury maibutnoho vchytelia [Technological aspects of the formation of scientific and research culture of the future teacher]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. Vol. 4 (22). P. 280–289.
11. Povidajchuk O., Povidajchuk M., Herych M. (2020). Zaluchennia studentiv do naukovo-doslidnytskoi diialnosti z pershykh kursiv yak pedahohichna umova formuvannia konkurentozdatnykh fakhivtsiv [Involvement of students in research activities from the first years as a pedagogical condition for the formation of competitive specialists]. *Innovative pedagogy*. Vol. 2. P. 97–100. <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-2-20>.
12. Yaremchuk V. (2012). Osnovy naukovo-doslidnoi roboty studentiv: navchalnyi posibnyk dlia studentiv fakultetiv humanitarnoho profilu [Fundamentals of scientific research work of students: a study guide for students of humanities faculties]. Ostroh: Natsionalnyi universytet “Ostrozka akademiia”. 56 p.